

Ювілеї

Марія ВАЛЬО

ПРИЗАБУТА СЛАВІСТИЧНА КАРТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА КИРЧІВА

María VALYO. On Forgotten Slavistic Page of Roman Kyrchiv's Scientific Activity.

На роботу у відділ української літератури Інституту суспільних наук Р.Ф.Кирчів після закінчення аспірантури і з майже готовою дисертацією ("Комедії Івана Франка") вступив у 1958 р., коли вже вийшла друком цінна дисертаційна праця завідуючого відділом С.В.Щурата і коли в українській і світовій славистиці продовжувались публікації з найвищими оцінками трьох виданих у Пряшеві франкознавчих українсько-чесько-словацьких компаративістичних праць. Йдеться про видання "Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками" (1957), а також про опублікований українською (1957) та словацькою (1959) мовами збірник праць наукової конференції, що відбулась 1956 р. до 100-літнього ювілею Івана Франка у Словаччині, складених молодим подружжям славістів – львів'янкою Марією-Іриною Мундяк і чеським україністом Михайлом Мольнаром. С.В.Щурат назвав ці праці неперевершеними. Такими вони залишаються і досі. Такому високому рівневі ці праці завдячують втіленню в них високих франкознавчих і філологічних традицій львівської і чеської школи наукових досліджень, перейнятих Марією Іриною Мундяк у свого учителя академіка М.С.Возняка, а М.Мольнаром – у професорів Карлового університету і Вільного українського університету в Празі, абсолювентом яких він був.

Р.Кирчів одразу був призначений у новостворений у відділі славістичний сектор, який очолила Марія-Ірина Мундяк-Мольнар. І, очевидно, вже тоді головним напрямком своєї наукової діяльності, крім франкознавства, він визначив українсько-польську компаративістику, розпочавши дослідження з найдавніших періо-

дів польсько-українських літературних взаємин XVI–XVIII ст. та зокрема початку XIX ст. – і з проявів польського романтизму. І хоча після передчасної трагічної смерті молодого керівника цього сектору славістичні дослідження у відділі так і не набули розвитку (у кожного співробітника були затверджені індивідуальні теми), Р.Кирчів продовжував дуже скрупульозні і ґрунтовні досліди усього величезного ареалу польських історичних та літературних праць, преси, численних альманахів Варшави, Петербурга, Києва, Вільна, Львова, а також популярних тоді збірників українсько-польських пісень та фольклору, з одного боку, та багатющого обсягу української народної творчості різних жанрів – пісень, легенд, переказів, приказок, оповідань тощо – з іншого.

Характерно, що цю діяльність молодий вчений продовжував не тільки як виконавець затверджених планових робіт, які протягом 1960-71 рр. реалізувались як статтями, так і кількома виданнями, зокрема – "Україніка в польських альманахах доби романтизму" (1966) та "Українською музою натхненні" (1971), де зібрано найцінніші твори польських авторів, які писали українською мовою, залишаючись під впливом неповторної краси української народної творчості і під впливом подій історії українського народу. Працюючи у відділі, Р.Кирчів включився в підготовку до друку в різних енциклопедичних виданнях персоналій польських, українських, російських, білоруських учених і письменників так званої "української школи" в польській літературі. Їх – десятки, із широким використанням джерел з докладними примітками та коментарями.

Однак найглибшою в цьому сенсі стала його праця, яку готував як докторську, "Український фольклор у польській літературі (період романтизму)", що вийшла 1971 р. – за рік до ліквідації відділу української літератури в Інституті і звільнення з роботи, разом з керівником В.С.Щуратом, провідних вчених, також Р.Кирчів.

Наскільки актуальною для тодішнього світового літературознавства була проблема романтизму, свідчить факт, що вона була оголошена одним з головних об'єктів уваги світового конгресу славістів, що відбувся у Варшаві 1973 р. На той час істотною перешкодою вивчення цієї проблеми була

відсутність як ґрунтовних досліджень романтизму окремих національних літератур, так і праць, які узагальнювали б типологічні явища й процеси романтизму в ширшому, всесвітньому масштабі. До таких процесів, зокрема, належали взаємини літератури і фольклору, засвоєння і збагачення літератури ідейно-художньою скарбницею народнопоетичної творчості, що з особливою силою розвинулось в усіх національних літературах доби романтизму і було однією з найхарактерніших його ознак.

У згаданій праці Р.Ф.Кирчіва об'єктом наукового з'ясування стали саме обидві вище згадані проблеми – романтизм і фольклоризм як одне з його типових явищ. А оскільки сферою зацікавлення автора були взаємини польської літератури і українського фольклору, то ще одним аспектом його праці стали інтернаціональні міжслов'янські, зокрема, українсько-польські літературні зв'язки.

Справді, засвоєння українського фольклору польською літературою, сліди якого, за словами І.Франка, губляться в далекому середньовіччі і яке триває до наших днів, є одним з найяскравіших і найбільш істотних процесів вікового спілкування польської та української культур. А доба романтизму у польській літературі – найбагатша щодо фольклоризму і, насамперед, захоплення українським фольклором, результатом якого було виникнення цілого своєрідного і неповторного явища – т. зв. “української школи” в польській літературі. Ніколи ні до, ні після епохи романтизму, пише Р.Ф.Кирчів, “українські інтереси польської літератури не мали такого масового і різноманітного представництва, такого жвавого співчуття в широкого читацького загалу, як саме в цей період”. Романтизм, зазначає він, “підняв на небувалу висоту попередні традиції звертання польської літератури до української тематики, узагальнив їх, розвинув і створив у даній тематичній сфері на базі своїх естетичних засад нові ідейно-змістові і художні якості”.

Своє дослідження Р.Кирчів не почав на по рожньому місці. Вивчення “української школи” має велику історію, оскільки вона була явищем настільки помітним і яскравим, що не могла не звернути на себе увагу з самих початків її виникнення. Вичерпний виклад історії питання в його праці говорить про сумлінне вивчення автором всього, що стосується даної теми. Він взяв до

уваги всі доступні йому і дотичні до проблеми дослідження з українського, російського та польського літературознавства, не тільки критично оцінюючи, але й враховуючи їх наукові результати щодо з'ясування як самого поняття “української школи”, так і її місця та значення в польській літературі. Зокрема, керівними в осмисленні проблеми були методологічні настанови і побажання І.Франка, який сам багато зробив для вивчення “української школи”, але вважав це поле суцільним перелогом в українській науці. Він підкреслював, що праця майбутніх дослідників “буде вдячна і важна з культурно-історичного боку, бо дозволить нам прослідити до найтонших ниток те, що в'язало поляків з Україною протягом довгого часу, чим була Україна для Польщі не лише з економічного та політичного, але й з духовного погляду і що зі свого боку дав Україні та її корінній людині польський елемент”.

Саме врахування Франкових настанов щодо розгляду “української школи” не відокремлено, а в тісному зв'язку з іншими історико-культурними явищами і процесами доби в її ідейно-змістовій та естетичній еволюції послужили Р.Кирчіву для вироблення методики власного дослідження. В його праці численні факти використання фольклору в польській літературі осмислюються у зв'язку з характерними ідейно-естетичними тенденціями романтизму, зокрема з процесом розвитку фольклористики в дану епоху та розкриттям ідейно-теоретичних і класово-політичних передумов зацікавлення польської літератури українським фольклором. Окрім специфічності притаманних романтизмові естетичних засад літератури, таких як посиленна увага до ідеї народності, до прогресивних історичних і фольклорних традицій, автор вказував і на такий важливий стимул звернення польських письменників до українського фольклору, як антифеодална і національно-визвольна боротьба передових сил польського народу. Українська народнопоетична творчість імпувала передовим польським суспільно-політичним діячам і письменникам своєю демократичною спрямованістю і визвольним пафосом, глибоким гуманізмом і багатством та неповторністю поетичної образності, і вона органічно входила у світ польської передової літератури, ставала активним чинником її ідейно-художнього збагачення. Ще 1824 р. відомий уче-

ний Ф.Дмоховський підкреслював, що порівняно з корінною Польщею “Литва, Україна, Поділля, Волинь з поетичного погляду обіцяють набагато щедріше жниво” для польської літератури. І навіть за сто років після цього в умовах міжвоєнної Польщі роздавалися об’єктивні голоси про роль “Української школи” для польської літератури. Жодна з земель, які входили в склад Речі Посполитої, читаємо в одній з праць, “не дала в перші хвилі розквіту польської поезії після 1820 р. стільки таких сильних стимулів і такого багатого матеріалу для творчості, як Україна”.

Важливою особливістю праці Р.Ф.Кирчіва є прагнення її автора подолати фактологічну обмеженість попередніх характеристик українських інтересів польського романтизму. Автор намагався максимально охопити першоджерельний матеріал, беручи до уваги не лише відомі факти, творчість провідних письменників, але й масову творчість даного періоду, часто дрібні маловажні постаті й факти, про які історія літератури досі лише згадувала або які зовсім забула. Тому без перебільшення можна сказати, що в праці Р.Кирчіва картина взаємин українського фольклору і польської літератури вперше накреслюється в усій її масштабності та грандіозності. Зокрема, у сфері цих взаємин автор включив таку важливу їх форму, як переклади і переспіви з українського фольклору, які до цього переважно розглядалися у сфері польсько-українських фольклорних зв’язків. Тим часом автор аргументовано розглядає їх однією з найперших і найістотніших складових частин літературних українофільських інтересів, зумовлених не тільки захопленням польських письменників багатством народнопоетичних скарбів України, але й прагненням зробити їх духовним здобутком польської літератури, широких мас читача. Про масштабність цих інтересів свідчить хоч би сама їх географія та широкі хронологічні рамки. До найраніших автор відносить публікації перекладів Ляха Ширми 1818 р. у “Dzienniku Wileńskim” і далі глибоко аналізує величезну кількість відповідних публікацій аж до 60-их рр. Вони з’являлися не тільки в центрах, безпосередньо чи посередньо зв’язаних з українською культурою, таких як Львів, Ковель, Вільно та інші, але й на корінних польських землях – у Варшаві, Кракові, Познані та інших містах. Автор виводить і цілу галерею діячів польської літера-

тури – своєрідних майстрів перекладу і переспіву з українського фольклору, таких як основоположник польського романтизму К.Бродзінський, Б.Залеський, Л.Рогальський, В.Поль і, зокрема, А.Бельовський, Л.Семенський, Ю.Дунін-Борковський, М.Грабовський, Ян Чечот, В.Вуйціцький, які особливо вдало і плідно працювали на цьому полі, здійснивши видання своїх перекладів або окремими збірками, або великими добірками окремих фольклорних жанрів та зразків. Кваліфікований аналіз перекладацької діяльності польських романтиків автор подав, враховуючи специфічність їхнього трактування українського фольклору, підкреслюючи, що навіть найбільш прогресивні з них рідко підносились над усталеними національно-еготистичними поглядами на цей фольклор та всю українську культуру як на регіонально-польські, і, отже – природне духовне надбання польського народу. Лише письменники демократичного напрямку польської літератури, вказує автор, подолали цю традицію, беззастережно визнавши за українським народом, його культурою та фольклором самотність та самодостатність існування.

Методика дослідження характеру і форм впливу українського фольклору на польську літературу значно ускладнюється в наступних двох розділах праці. В них ідеться про поетичні трансформації українських фольклорних образів і мотивів у польській поезії, прозі та драматургії, отже – про безпосереднє втілення цих образів і мотивів у польській літературі. Саме цю форму засвоєння українського фольклору автор розглядає як найбільш типову для представників “української школи” в польському письменстві, показуючи як вона, залишаючись домінуючою в принципі, знаходить індивідуальне втілення в творчості окремих літераторів. У дослідженні цих індивідуальних особливостей, манер, джерел і мотивів засвоєння українського фольклору польською літературою – помітне досягнення згаданих розділів праці, які, як і попередні, привертають увагу читача багатством наукової інформації і чіткою систематизацією великого матеріалу, глибоким ідейним осмисленням явищ. У полі зору автора в цих розділах – своєрідні шляхи проникнення українського фольклору в творчості великого заgonу діячів польського романтизму, насамперед таких як В.Залеський,

С.Гощинський, А.Мальчевський, Н.Гославський, Т.Олізаровський. На окрему увагу заслугове тактовне і кваліфіковане дослідження ідейно-художньої ролі і місця українського фольклору у творчій еволюції велетів польського романтизму А.Міцкевича та Ю.Словацького. На жаль, з опублікованого варіанту праці Р.Кирчіва випав здійснений ним аналіз фольклорних мотивів творчості цілої низки маловідомих польських поетів-романтиків (понад 20 прізвищ), а також такого відомого поета, як О.Гроза, прізвище якого фігурує лише у висновках.

Вплив українського фольклору на польську прозу і драматургію також вивчається автором на великому матеріалі – від повістей та оповідань таких письменників, як М.Чайковський, Л.Семенський, М.Грабовський, до повістей і п'єс авторів, звернення яких до української фольклорної традиції сприяло формуванню реалістичних тенденцій їхньої творчості (Ю.Крашевський, Я.Захаріасевич, А.Марцінкевич, О.Коженювський та інші).

Важливим у праці є вивчення автором і такого цікавого аспекту українофільських інтересів польських поетів даної доби, як їхня творчість українською мовою, яка досі, за окремими винятками, не була ще об'єктом серйозної уваги ні нашого, ні польського літературознавства. Р.Кирчів не тільки вперше зібрав великий, розкиданий по рідкісних виданнях матеріал про цю творчість, але і всебічно вивчив її фольклорні джерела, межі суспільної та естетичної функціональності. І тут читач знову зіштовхується з великою кількістю наукової інформації, з ґрунтовним і всебічним її опрацюванням. Найпомітнішим представником цього роду українофільських зацікавлень польської літератури у праці справедливо показано Т.Падуру. Однак навіть сам сухий перелік наведених і досліджених автором фактів звертання польських письменників до української мови показує, що це явище не було ні короткочасною, ні тим паче випадковою примхою доби, а проявом певної закономірності польсько-українських літературних та суспільно-культурних відносин.

Завершує Р.Кирчів працю ґрунтовними висновками про особливості польського романтичного фольклоризму та його найбільш характерний вияв – позитивний вплив української народнопоетичної творчості на збагачення польської літератури. Зокрема, автор підкреслює значе-

ння української народної словесності як істотного стимулу процесу демократизації польської літератури, вироблення в ній образу позитивного героя з народу, встановлення її нового естетичного ідеалу.

Ця праця була запланована Р.Кирчіву як докторська. Тому свідчення того, що вона зберегла свою наукову цінність та актуальність (навіть за умов ліквідації відділу української літератури і переходу вченого на роботу в Інститут народознавства), стало те, що в 1980-му автор успішно захистив її як докторську. Вона і сьогодні залишається одним з кращих надбань української компаративістики.

Автор статті з Романом Кирчівим.

Крім сказаного, варто зазначити, що у своїх слов'янознавчих студіях Р.Кирчів не обмежується лише українсько-польськими аспектами, а має досягнення ширшого плану як учасник і співавтор доповідей на двох – п'ятому і десятому – міжнародних славистичних конгресах у Варшаві та Софії. Ставши спеціалістом з історії української етнографії та фольклористики, він відгукується і на видання польських, чеських та білоруських спеціалістів цих наук.

Ще з 1960-их рр. він брав активну участь в усіх українських славистичних конференціях та виданнях тощо. І нам здається, що його ніколи не полишала і досі не полишила ностальгія за славистикою, хоч, як відомо, вона вже не є провідною в його науковій творчості.